

JASNA ŽUGEL

DRUŽBENOEKONOMSKI POLOŽAJ ROMOV V OBČINI NOVO MESTO

S kratkim prikazom družbenoekonomskega položaja Romov v občini Novo mesto in poglavitnimi ugotovitvami socioloških študij in raziskav¹, ki sem jih izdelala v obdobju 1978 do 1990, bom skušala podkrepiti zahteve o nujnosti urejanja statusa romske skupnosti v Sloveniji s ciljem njihovega enakopravnega vključevanja v družbo.

Najstarejši doslej znani podatki², ki omenjajo ime "Cigan" na Slovenskem, sežejo v 14. stoletje; prve vpise ciganskih otrok v matične knjige rojenih pa najdemo na Dolenjskem v Metliki 1738., v okolici Novega mesta pa leta 1812 iz družine Brajdić.

V letu 1990 živi v občini Novo mesto 766 Romov³, kar znaša 1.2% vsega prebivalstva občine in sicer v 17 naselj in zaselkih. Več kot polovico romske populacije tvorijo mladi (50,6%) od 0 -18 let. Poglavitni indikatorji družbenega položaja Romov kažejo na močno zaostajanje za ravnijo večinskega prebivalstva; podala bom nekaj podatkov: pri Romih je 75 % nepismenih, osnovnošolski pouk redno obiskuje le četrtnina otrok (25.2%)⁴, z dokončano osnovno šolo je v občini le

¹ Romska problematika v občini Novo mesto - Strokovne osnove za pripravo smernic prostorskega plana občine Novo mesto, Zavod za družbeno planiranje, N.m. 1978, 1979.

- Sociološko - etnološka študija romskega anaselja Žabjak - Programski del ZN Žabjak (skupaj z M. Dražumerič, dipl. etnolog). Zavod za družbeno planiranje N.m. 1982.

- Romska problematika - Stanje in razvojne možnosti socialnega varstva v občini Novo mesto do leta 2000, ZDP, N.m., 1985.

- Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto, I. in II. del, ZDP., N.m. 1984, 1985. (skupaj s F.Smerdu, dipl. psiholog).

- Sociološki del strokovnih osnov za izdčlavo ZN: romsko naselje v KS Žužemberk, ZDP, N.m. 1986.

- Problemi zapošljavanja Roma u opštini Novo mesto, Socialna politika i socialni rad, Beograd, 1985.

- Osnovne značilnosti družbeno-ekonomskega položaja Romov, Razvojno-raziskovalni center Novo mesto, 1989.

² Pavla Štrukelj, Romi na Dolenjskem, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1980., str. 31 in 36.

³ Podatki Centra za socialno delo, Novo mesto, 1990

⁴ Zavod R Slovenije za šolstvo - organizacijska enota N. mesto.

9 Romov (2.0% starejših od 15 let); povprečna umrljivost dojenčkov (74,62 0/00) je 7-krat večja od umrljivosti v Dolenjski regiji in 6-krat večja kot v R Sloveniji⁵ visoka je tudi prisotnost t.i. "socialnih bolezni"; vrtce obiskuje le 12 predšolskih otrok (8%). Nezaposlenost je skoraj popolna; redno zaposlenih Romov je le 50 (13.1%) od vseh delovno sposobnih, iz leta v leto pa narašča število mladoletnih prestopnikov. Zaradi življenja na eksistenčnem minimumu 326 otrok prejema otroški dodatek v funkcionalni obliki.

V postopnem spreminjanju nomadskega načina življenja, ki je večinoma bil pogojevan s prisilo oblasti, so Romi ustvarjali svoja naselja oz. bivališča ob robovih vaških naselij, izolirano od drugih hiš. Romska naselja so večinoma barakarska naselja, najnižjega bivalnega in higienskega standarda. Izstopajo le naselja Ruperč Vrh in bivališča okrog Šentjerneja, ki se nekoliko približujejo ravni drugih vaških naselij; najhujše stanovanjske in bivalne razmere pa imajo Romi v Žužemberku, Žabjaku in Dobruški gmajni. Naselja po svojem prostorskem in družbenem položaju odražajo močno segregacijo (izločenost) iz širšega okolja in vseh družbenih tokov. Večinoma prebivalci okoliških vasi močno nasprotujejo razširjanju in urejanju romskih naselij, omejujejo število Romov, ki lahko biva v njihovi KS, nekatere KS celo ne priznavajo novoustvarjenih družin, ne pristajajo na nove lokacije za gradnjo romskih hiš. Konfliktne situacije nastajajo predvsem zaradi nepoznavanja romskih zgodovinskih in kulturnih značilnosti, pa tudi zaradi zelo razširjenih kraj poljščin in drugih imovinskih deliktov Romov.

Izredno težke življenske razmere imajo Romi iz Žužemberka, ki nimajo svojega stalnega naselja oziroma prostora, kjer bi lahko bivali, krajanji jih preganjajo iz bližine svojih vasi. Družine živijo še vedno pod šotori, izražajo pa močno željo po urejanju stalnega naselja, kar potrjujejo tudi rezultati opravljene ankete med Romi. Zaradi večletnega odklonilnega stališča krajanov do vseh predloženih lokacij, ni prišlo do javne obravnave izdelanega osnutka ZN romskega naselja v KS Žužemberk, kar se je prav tako zgodilo z osnutkom ZN Dobruška gmajna pri Škocjanu. Z začetkom osemdesetih let se je začelo načrtovanje največjega romskega naselja Žabjak, ki sedaj šteje 256 prebivalcev. V socio-etnološki študiji programskega dela ZN Žabjak poudarjamo potrebo, da pri urejanju novega naselja izhajamo iz interesov, potreb in želja samih Romov po bivanju v novem naselju; z metodo odprtega intervjuja smo pridobili mnenja romskih družin in ostalih vaščanov. Poleg izredno konfliktne situacije med Romi in krajanji, so v samem naselju prisotni tudi močna socialna dezintegracija, pasivnost, apatija in deviantni pojavi. Večji konflikti z daljšo tradicijo se porajajo tudi na ravni naselja kot izraz nesoglasja med razširjenimi družinami (Brajdiči in Hudorovci). Agresivne reakcije se pojavijo tudi kot poskus obrambe svoje romske skupnosti pred drugimi, ki jo ogrožajo (npr. pri sprejemanju novih obrazcev obnašanja in vrednot s strani Romov). V študiji ugotavljamo, da lahko samo s primerno prilagoditvijo ureditve novega naselja in stanovanjskih pogojev realnim navadam, družinskim značilnostim in kulturi bivanja Romov pričakujemo zaživetev naselja. Zato predlagamo skice tipov bivališč.

⁵ M. Strojani, Hospitalizacija in umrljivost romskih otrok v regionalni zdravstveni skupnosti Novo mesto, Zdravstveni vestnik št. 5, Ljubljana, 1988

prostorov in njihove razporeditve, ohišnice, organizacijo odprtih površin in objektov v naselju ter druge elemente v skladu s specifičnim načinom bivanja Romov.

V letu 1986 se je v občini na podlagi ZN Žabjak pričelo prvo načrtno družbeno organizirano urejanje romskega naselja, v njegovo gradnjo pa so se vključili tudi sami Romi (izvedli so vrsto komunalnih del, pod strokovnim vodstvom GIP "PIONIR" pa so zgradili 7 romskih hiš do 4. gradbene faze).

Kljub temu da je gradnja hiš s strani samih Romov potekala izredno uspešno (istočasno je bilo organizirano usposabljanje Romov za enostavna gradbena dela) so v letošnjem letu morali ustaviti gradnjo zaradi odsotnosti sistemskih rešitev na ravni republike, ki bi omogočile nadaljne finansiranje takšne oblike graditve romskih hiš; obstoječa zakonodaja namreč dopušča v okviru občine materialna sredstva le za začetne aktivnosti pri usposabljanju Romov za gradbena dela in omogoča graditev le 5 hiš letno; v letu 1990, zaradi krčenja sredstev tudi tega števila ne bo možno uresničiti.

Med temeljnimi vprašanji družbene integracije Romov je vprašanje njihove zaposlenosti, ki je ne le nujen pogoj zagotavljanja osnovnih eksistenčnih možnosti, temveč tudi eden od osnovnih pogojev za izboljšanje njihovega celotnega družbenoekonomskega položaja. V letih 1984 in 1985 je Zavod za družbeno planiranje Novo mesto v sodelovanju s Skupnostjo za zaposlovanje izdelal raziskovalno nalogo o možnostih zaposlovanja Romov v občini.

Prvi del naloge daje pregled stanja in ugotavlja mnjenja in aspiracije samih Romov, njihove poglede in poglobitve težave, ki se pojavljajo v zvezi z zaposlovanjem, izobraževanjem, vzgojo otrok in drugimi področji bivanja in življenja. V drugem delu naloge smo zastavili kot osnovni cilj proučiti, kako na romsko problematiko in možnosti njihovega zaposlovanja gledajo zaposleni delavci, sodelavci Romov, vodje in kadrovske delavci v podjetjih.

Kot metodološki postopek smo poleg uporabe vseh razpoložljivih podatkov in virov, neposrednega opazovanja in razgovorov izvedli dve obsežni anketi na podlagi vzorcev, ki sta zajeli 206 delovno sposobnih Romov iz vseh naselij v občini (75.5%) in 118 zaposlenih sodelavcev Romov v desetih podjetjih.

Iz podatkov ankete je razvidno, da je poglobitvi vir preživljanja Romov nabitranje zelišč (61%) in odpadnega materiala (46.1%) in, da se le tretjina vseh vprašanih Romov (35.0%) preživlja s sredstvi iz rednega dohodka.

Pri zaposlovanju Romov je poseben problem fluktuacija in zapuščanje delovnega razmerja, pri zaposlenih pa pogosta odsotnost z dela. Poleg težavnosti dela in slabih dohodkov, se Romi, ki niso zadovoljni s svojim delom, pritožujejo na hiter tempo dela za tekočim trakom, slabe delovne pogoje, prestrogo disciplino, probleme z delom na skupinsko normo ter na nesporazume z delavci in vodjo.

V nalogi smo ugotovili pozitivno korelacijo med stopnjo zaposlenosti (stalnosti pri delu) Romov in naslednjimi dejavniki: stopnjo izobrazbe, predhodno zaposlitvijo očeta in socialnoekonomsko razvitostjo naselja, v katerem bivajo Romi.

Poleg vrste dela in splošnega zadovoljstva z delom, ki ga opravljajo Romi, na njihovo vztrajnost pri delu ali odsotnost z dela ter druge težave vpliva vrsta

dejavnikov sociopsihološke in ekonomske narave, ki so povezani z družbenim okoljem in s posebnostmi same romske skupnosti (izobrazbena stopnja, življenjski in bivalni standard, navade in vzorci obnašanja, družbena in prostorska izolacija), ki je tudi posledica splošnega družbenoekonomskega položaja Romov.

Zaposleni v podjetjih ocenjujejo, da se delovna uspešnost Romov giblje v okviru povprečja skupinske uspešnosti. Zanimivo je, da so Romi dobili najvišje ocene od svojih neposrednih sodelavcev, ki lahko neposredno spremljajo njihov delo, najnižje pa od kadrovskih delavcev, ki so svoje ocene oblikovali predvsem na podlagi splošnih vtisov in informacij. Iz odgovorov anketiranih sodelavcev zaposlenih Romov je razvidno, da sprejemajo vrsto posplošitev in stereotipov o Romih, ki kažejo na nepoznavanje zgodovinskih, kulturnih in drugih značilnosti romskega naroda (dobra tretjina anketirancev je celo menila, da ni potrebe, da Romi razvijajo svoj lastni jezik in kulturo).

Ob upoštevanju specifičnih potreb, možnosti in aspiracij Romov smo v nalogi podali kratkoročne in dolgoročne usmeritve za izboljšanje zaposlitvenih možnosti Romov. V nalogi ugotavljamo, da je potrebno poiskati nove organizacijske oblike dela, posebej v zvezi z zbiranjem zelišč in odpadnega materiala ter druge oblike samozaposlovanja, ki bi jim zagotovila redna sredstva za preživetje s socialno, pokojninsko in zdravstveno varnostjo (kot so na pr. kooperativni odnosi z delovno organizacijo, večje stimuliranje obrtnikov teh poklicev, odpiranje samostojnih zadrug ali združenj ter organizacija samostojne izdelave polizdelkov ali gotovih izdelkov.)

Temeljni predpogoj za uspešnejše zaposlovanje Romov je dvig njihove izobrazbene ravni z vključevanjem v vse oblike družbene vzgoje in dokončanjem vsaj osnovnošolskih obveznosti, kljub temu, da je to izredno težka naloga zaradi slabega znanja slovenskega jezika in splošne zaostalosti njihovega okolja. Da bi dosegli boljše rezultate na področju izobraževanja in zaposlovanja, moramo izboljšati celovitost življenjskih in bivalnih pogojev Romov, kar je možno le s celovitim, kompleksnim pristopom k romski problematiki in s sistemskimi rešitvami, ki bi zagotovile vsestransko zavzetost celotne družbe (države) za njihov vzpon iz splošne socialno - ekonomske zaostalosti ob sočasni skrbi za ohranitev in razvoj romske kulture, jezika in drugih narodnostnih značilnosti.

V občini Novo mesto že nekaj let deluje društvo "Rom", kar kaže na prebujanje njihove narodnostne identitete. Izdelan je osnutek romsko-slovenskega slovarja, občasno pa izhaja tudi skromen časopis v romščini.

Zaključek

Iz kratkega prikaza romske problematike lahko ugotovimo, da se srečujemo z vrsto težav, ki izhajajo iz nezadostnega upoštevanja ali celo zanikanja posebnosti Romov kot pripadnikov romske skupnosti. Romi se največkrat obravnavajo skozi perečo problematiko socialnega varstva kot marginalna socialna skupina, ki jo je potrebno asimilirati. Kljub temu, da je v občini Novo mesto že prodrlo spoznanje, da je potrebno zastaviti drugačen pristop, tega v praksi ni možno realizirati oziroma prihaja do vrste ovir zaradi odsotnosti sistemskih rešitev in zakonskih

aktov na ravni republike. Položaj v R Sloveniji ni opredeljen z nobenim zakonskim aktom zaradi česar Romi ne morejo uveljavljati svojih kolektivnih pravic in posebnosti, ki bi jim kot narodnosti omogočale enakopravno vključevanje v družbo in hitrejši razvoj.

Navedla bom le nekaj področij:

- **vzgoja in izobraževanje:** uporaba romskega jezika pri vzgoji in izobraževanju otrok, prilagajanje vzgojnoizobraževalnih programov, uvajanje posebnih standardov in normativov, dvoletne male šole in drugo

- **kultura:** razvoj lastne kulturne identitete in jezika, vzpodbujanje kulturnih organizacij in romskega ustvarjanja, omogočanje javnega obveščanja, razvijanja odnosov s pripadniki romskega naroda in drugih okolij

- **zaposlovanje:** uvajanje, razvijanje in stimuliranje novih organizacijskih oblik dela in lastnih gospodarskih dejavnosti

- **urejanje romskih bivališč in naselij:** upoštevanje bivalnih navad in družinskih značilnosti Romov, sistemske rešitve za pridobivanje novih materialnih virov za saniranje in urejanje romskih naselij

- **zdravstvo:** zdravstveno prosvetljevanje in preventivno delo, redni sistematski pregledi celotne romske populacije, patronažno delo v naseljih

- **socialno skrbstvo:** urejanje osnovnih življenjskih pogojev Romov

- **politična participacija in soodločanje:** zastopanost Romov pri odločanju, posebej v zadevah njihove narodnosti na ravni KS, občine in republike.

Že iz bežnega prikaza nekaterih področij romske problematike je razvidno, da njena celota presega lokalno raven in, da reševanja romskega vprašanja ne smemo prepustiti dobremu ali slabemu pristopu posameznih občin v katerih bivajo Romi, oziroma njihovim finančnim zmožnostim.

Prav zato, opredelitev statusnega položaja Romov v ustavi R. Slovenije in izdaja zakona⁶, ki bi opredelil načina uresničevanja posebnih pravic romske skupnosti, ni le pravno-formalno vprašanje, temveč temeljni predpogoj za izboljšanje celovitega družbenoekonomskega položaja Romov, razvoja romske kulturne identitete, jezika in drugih specifičnosti romske skupnosti, oziroma njihovega enakopravnega integriranja v družbo.

⁶ Ustavna podlaga za izdajo zakona je 67. amandma k Ustavi R Slovenije - 4. točka, ki določa, da se "način uresničevanja posebnih pravic Romov določi z zakonom." (Ur. l. RS št. 32/89).